

Muutamista sosiaalisen sanastomme käännöslainoista¹

I. 'Kohteliasta' merkitsevät sanat ovat monissa Euroopan kielissä tunnetusti suhteellisen nuoria ja useasti kansainvälisten kosketusten aiheuttamia lainoja, suoranaisia tai välillisiä. Niinpä englannin *courteous* on keskiaikainen »raakalaina» siitä silloisen ranskan sanasta, jonka nykyranskalainen vastine kuuluu *courtois* ja joka alkuaan tarkoitti 'kuninkaan hoviin kuuluvaa, hoviväelle ominaista' sekä oli johdos substantiivista *cour* 'hovi, hoviväki', myös 'piha'. (Sivumennen sanoen ranskan *cour* juontuu latinan sanasta *cohors* 'piha-aitaus, karjatarha', myöhemmin myös 'kohortti, joukko-osasto, seurue, henkivartio', jonka etymologisia sukulaisia ovat mm. lat. *hortus* 'puutarha' sekä saksan *Garten* ja ruotsin *gård*. Suomen tästä germ. pesyeestä lainattu *kartano* on sikäli mielenkiintoinen, että siinäkin on yhä rinnan tavattavissa merkitykset 'piha' ja 'iso talo, säätyläismaatila', siis miltei täsmälleen sama kahtalaisuus kuin ranskan vastaavassa substantiivissa.) Ranskan adjektiivi *courtois* on siinänsä mainio esimerkki siitä ilmiöstä, josta saksalaiset kansatieteilijät käyttävät nimitystä 'gesunkenes Kulturgut' — tässä tapauksessa siis siitä, mistä yhteiskuntapiireistä 'kohteliaisuuden' käsite on lähtenyt liikkeelle sievistämään ihmisten välisiä käytäytymisen muotoja. Tiedämme edelleen, että ruotsin *hövlig*, josta suomeen ovat lainautuneet arkityylyiset *höyli*, *höveli* ja *heveli*, on peräisin saksasta; vrt. nykysaksan *höflich*, joka on johdos substantiivista *Hof* 'piha; hovi'² ja joka adjektiivi puolestaan on käännöslaina tuosta ranskan termistä *courtois*. Unkarin *udvarias* 'kohtelias' puolestaan on vastaavanlainen (kielenuudistuksen luoma) käännöslaina saksan *höflich*-sanasta; vrt. *udvar* 'piha; hovi'. — 'Kohteliasta' tarkoittavat ruotsin sanat *artig* ja *förbindlig* ovat nekin suhteellisen myöhäisiä lainoja saksasta.

Näin ollen on tuskin mitenkään oudoksuttavaa, että meidän kulttuurikielenä kovin nuoren kirjasuomemme puheena olevan käsitteen nykyinen normaalinimitys **kohtelias** ei ole iältään sen vanhempi kuin runsaasti satavuotias: Martti Rapolan havaintojen mukaan (SE 47, 22) sen varhaisin esiintymä lienee v.1847 painetussa Elias Lönnrotin ruots.-suom.-saksalaisessa tulkki kirjassa. (Vanhempi 'kohteliaan' ilmaus kirjakielessämme on ollut *siveä* [*siviä*], jonka Juslenius selittää v. 1745 latinaksi mm. sanalla 'civilis' ja ruotsiksi 'höflig'.) Jo ensi ajatteleamalla on selvää,

¹ Koska näitä havaintoja ei alkuaan ole laadittu julkaistaviksi — kohdat 1 ja 4—8 on esitetty suullisesti »äidinkielen päivillä» Helsingissä 5. 1. 1965 —, niin sitaattien ja kirjallisuusviittausten määrää on ollut rajoitettava siitä, mitä varsinainen tutkielman luonne edellyttäisi. Yleiskatsauksen käännöslainatutkimukseemme olen esittänyt Virittäjässä 1955 s. 305—318 (uudelleen painettuna kokoelmassa Sanojen sanottavaa, SKS:n Tietolipas-sarjan n:o:ssa 16 v. 1958).

² Miten selittynee Itä-Suomen murteiden *hovi* 'herraskartano' -sanan suhde saksalaiseen originaaliin?

että *kohtelias*-sanana synnyllä ei voi olla välillistäkään yhteyttä äsken mainittuihin ruotsalais-länsimaisiin synonyymeihinsa. Muoto-opillisesti se lisäksi vaikuttaa peräti omaleimaiselta: sehän liittyy luontevasti sellaisten samajohtoisten, murteissakin vanhastaan tunnettujen adjektiivien seuraan kuin *antelias*, *avulias* (ks. allekirjoittaneen SKRK 54. § 1). Jos kuitenkin tarkastamme asiaa lähempää, ilmenee pian, että myös *kohtelias*-sanamme olemassaolosta saadaan kiittää vieraita virikkeitä. Nykyisen kielivaistomme kannalta tuntuu hieman arvoitukselliselta, millainen semanttinen suhde tällä adjektiivilla on kantaverbiinsä *kohdella* saati sen kantasanaan *kohdata*. Asia alkaa valjeta, kun havaitaan, että 1700-luvun kirjakielissä *kohdata* merkitsi paitsi 'tapaamista' ruotsin *bemöta*-sanana saman kaksimerkityksisyyden mallin mukaan myös 'kohtelemista'. Esim. Ganander selittää ilmauksen »kunnialla kohdataan» = 'bemötes med heder, hedras' ja Renvall lauseen »kohtaan häntä kauniisti» = 'decenter eum tracto l. prosequor'. Sama sekundaari merkitys oli jo samaan aikaan tarttunut myös johdokseen *kohdella*, jonka Ganander ruotsintaa paitsi 'träffar en' myös 'vijsa en erkänsamhet, bemöta en'; nykysuomesahan elää vain jälkimmäinen näistä merkityksistä. Lisäksi on otettava huomioon, että ruotsissa ilmaus *gå någon till mötes* merkitsee paitsi 'mennä jkta vastaan, kohdata jku' myös 'tehdä jkn, jklle mieliksi' ja vastaava partisiippiadjektiivi *tillmötesgående* mm. juuri 'kohteliasta'. Ruotsin sanat noudattelevat ilmeisesti saksan vastaavia malleja: *begegnen*, jonka alkuperäinen merkitys on 'kohdata, tavata', merkitsee myös 'kohdella': gut, übel b. = 'kohdella hyvin, pahasti', ja partisiippiadjektiivi *entgegenkommend* mm. 'kohteliasta' (= *zuworkommend*). Saksan ilmausten mallina on ilmeisesti ollut ranskan *prévenant* mm. 'kohtelias', oikeastaan 'edelle ennättävä': tämän partisiipin kuv, merkitys on ollut käytännössä jo 1500-luvulla (Dauzat, Dict. étymol. de la langue Française, 1943). Vrt. myös viron *vastutulelik* 'kohtelias', joka kuuluu samaan käänöslainojen sarjaan.

Ensi silmäyksellä niin kotoperäiseltä näyttävä *kohtelias*-adjektiivimme on siis sekin samasta hienostuneiden tapojen muotikeskuksesta Ranskasta liikkeelle lähteneen ketjureaktion perimmäisiä aikaansaannoksia kuin *courtois*-terminkin heijastumat esim. saksassa, ruotsissa ja unkarissa.

2. Mainitsin »hienostuneista» tavoista. *Hienostua*-verbin kantasana adjektiivi **hieno** tarjoaa sekin yhtä ja toista myös metodisesti mielenkiintoista tarkasteltavaa semantiikan kannalta. Tarkoitin sanan niitä merkityksiä, joita Nykysuomen sanakirja selittää synonyymeilla 'arvokas, sivistynyt, kehittynyt, elegantti, aistikas, miellyttävä, jalopiirteinen, loistelias, muodinmukainen, siro, sirosteleva' ja joita se valaisee sellaisilla käyttöyhteyksillä kuin: hieno käytös, maku, laatu, juhla, nimi, runoilija; h:sti sivistynyt mies; päästä h:oon seuraan; asua h:ssa kaupunginosassa; h:n maailman muoti; näytellä h:a naista; »H:ja oltiin ja velkaa tehtiin». Nämä yms. abstraktiset käytännöt ovat nykymurteissa myöhäisiä, mikäli niitä niissä olenkaan tavataan; niiden tilalla on tavallisesti lainasana *fiini* (*viini*). Aidossa k a n s a n k i e l e s s ä *hieno*-sanalle tunnetaan merkitykset 'ohut, hoikka' (hius, karva,

lanka, puikko, neula, kangas, puun kanto, kaula; vastak. 'paksu'), 'pienikokoinen' (eläin, lapsi), 'pienirakeinen' (sora, hiekka, suola, sokeri), 'pienipisarainen' (sade), 'pieniarvoinen' (raha; vastak. 'iso', esim. seteli), 'pehmeä' (kangas, vihta, kirveen tai viikatteen terä), 'heikko' (voima, tuuli). *Hienolla* on varmoja etymol. vastineita s u k u k i e l i s t ä karjala-aunuksessa, lyydiläismurteissa ja vepsässä, ja niiden merkityksiä ovat 'ohut, hoikka, pieni, hento, vähävoimainen' (siis kaikki merkityksiä, jotka ovat tuttuja myös murteillemme). — *Agricolan kielessä* sanasta esiintyy kaksi erilaista käytäntöä, ensinnäkin merkitys 'ohut', esim.: Herra minua poisatkaisi ninquin *Hienon* langan (III 482, Jes. 38:12; Luther 1528: Er bricht mich ab wie einen *dünnen* faden; ru. KV. . . . en *kleen* tråd). Mutta lisäksi tavataan seuraavanlaisia esimerkkejä: Tahdoittako te nähdä Inhimiste, *Hienoijn* waattein puietetun? (II 185, Luuk. 7:25; kr. alkut.: *malakós*, Reinecke 'weichlich, üppig'; Hofmannin mukaan ikivanha merkitys 'weich'), la.: hominem *mollibus* vestimentis indutum; Luther 1546: in *weichen* Kleidern; ru. KV: klädd j *len* klädher). Vain nämä kaksi merkitystä, 'ohut' ja 'pehmeä' on (toistaiseksi) todettu Agricolalta. Molemmat ne ovat nykyisin tuttuja mm. lounaismurteistamme.

Mutta Ganander on Nytt Finskt Lexiconiinsa tallentanut yhdyssanan *Hjenohelma* 'en grann fijnklädd qvinna', joka tässä yhteydessä herättää huomiotamme. Kalevalassa *hienohelma* esiintyy yht. 6 kertaa. Sana on peräisin aidosta kansanrunoudesta. Vrt. esim.: Löysin neitosen lehosta . . . *Hienohelman* heinikosta (VR VII:2 n:o 2012, Impilahti, Sirelius 1847; sama sana lisäksi VII:5 n:o 4903, Kesälahti, Lönnrot 1828, ym.); huom. edelleen: Tellervo, Tapion neiti, Utu paita, *helma hieno* (I:4 n:o 1397, Latvajärvi, Lönnrot 1834); Nouseppa nyt, viljan eukko, . . . Heitä *hienot helmukseksi*, Esiliinasi levitä Karjoilleni katteheksi . . . Jottei nuohen noita pysty (VII: 5 n:o 3820, Suomen Pohjois-Karjala?, Polén 1847); *hienoilla* hihansa suilla [nim. Marjatta kulutti »pion pihtipuolisia«] (VII:1 n:o 527, Ilomantsi, Ahlqvist 1846). Näissä yhteyksissä *hienon* merkitys näyttää olevan identtinen nykyisin tavallisimman kirjakielisen merkityksen kanssa. Todennäköisesti niissäkin on sentään varsinaisena merkityksenä 'ohut' (esim. silkkikankaasta puhuttaessa), mikä tosin noissa konneksioissa on joutunut samalla olemaan 'kauniin, upean' synonyymi. Tähän viittaa samoilta seuduin Pohjois-Karjalasta — nuo VR:n *hienohelma*-esiintymät ovat kaikki joko Suomen Pohjois-Karjalasta tai sitä lähellä olevista Vienan Karjalan kunnista — kirjattu sananlasku: »Lyhyestä virsi lysti, *hienosta* hame kapee« (siis: hame on kapea, kun se on ohuesta kankaasta). — Kuinka luonnollisesti merkityksestä 'ohut' juuri teksteilleistä puhuttaessa on nykyistä alkukantaisemman tekniikan kausina kehittynyt 'hienon, komean, upean' merkitys, sitä todistaa osaltaan muinaiskreikan *leptós*, alk. 'kuorittu', sitten 'ohut' ja siitä yleisesti 'hieno, aistikas' jo Homeroksella, »som oftast brukar det om fina väfnader och kläder« (J. B. Hofmann, Passow — Gumaelius).

Kalevalan välityksellä bahuviirihi *hienohelma* on kulkeutunut yleiskieleenkin ja luultavasti osaltaan — yhdessä tuon Raamatun-kohdan (Luuk. 7:25) kanssa — viime vuosisadalla vaikuttanut siitä kuvastuvan *hieno*-adj:n merkityksen 'aistikas,

loistelias' yms. käytäntöön tuloon. Kuinka outo tämä merkitys silti vielä 1850-luvullakin oli kirjasuomelle, ilmenee siitä, että Europaeuksen tunnetun Ruots.-Suomal. Sanakirjan (1852—3) varsin perusteellisessa artikkelissa ruotsin *fin* selitetiin suomeksi 19:llä muulla synonyymilla kuin 'hieno', mutta kun sana *hieno* sitten käännöksenä myös esiintyy, niin tätä kohtaa täsmennetään lisäämällä, että *fin* on suomeksi 'hieno' puhuttaessa »om ytor» ja että sen synonyymina tällöin on *lahea* (joka juuri merkitsee 'pehmeätä'). Vaikka siis kansanrunoudessamme *hieno*-adj:lle suppeahkolla alueella ja enimmäkseen vain tietyissä harvoissa konneksioissa onkin omaperäisesti kehittynyt merkitys 'elegantti, loistelias' (varsinkin naisen puvun materiaalista puhuttaessa), on kuitenkin ilmeistä, että suurin osa edellä luettelemistani NS:n mainitsemista abstraktisista merkitysvivahduksista on peräisin siitä yleiseurooppalaisesta sanueesta, johon kuuluvat mm. ruotsin *fin* (joka jo muinaisruotsiin lainautui ranskasta), saksan *fein* (yleistynyt 1200-luvulta lähtien ja on siitä pitäen semanttiselta kehitykseltään seurannut ranskalaisen originaalinsa mallia, kuten Paul sanoo Deutsches Wb:issaan), ranskan *fin* (kirjattu 1100-luvulta lähtien) mm. 'ohut, hento; siro, sievä, soma; terävä, tarkka, herkkä, hyvä; älykäs, viisas, ovela', joka on laina klat. adj:sta *finus*; tämä puolestaan perustuu kl. lat. sanaan *finis* 'loppu', välittävänä merkitysrenkaana 'lopullisen, äärimmäisen laatuinen', joten »fiini» on alkanut tarkoittaa sellaista, mikä on niin sanoaksemme huippuluokkaa, eikä ole *v a r h a i s i m m a l t a* semanttiselta kehitykseltään rinnastettavissa tapauksiin 'ohut, pehmeä' > 'elegantti'. — *V i r o n* kielessä on *peen* 'hoikka, ohut' jne. (vrt. sm. *pieni*) vastaavasti omaksunut samat kuvalliset merkitykset kuin meillä *hieno*: *peen seltskond* = 'hienosto', *peenetundeline* 'hienotunteinen' jne.

Sellaisilla *hieno*-adj:n abstr. merkityksiin pohjautuvilla nuorilla johdoksilla kuin **hienostua** ja **hienostus** on vastaavat ruots. ja saksalaiset esikuvansa (*förfinas*, *finhet*, *sich verfeinern*, *Verfeinerung*), jotka kaikki jäljittelevät ransk. originaaleja *finesse*, *s'affiner*, (*r*)*affinement*. Yhdynnäisellä **hienotunteinen** (aikaisemmin *-tuntoinen*, 1899) on ollut lähimpänä mallina ruotsin *finkänslig*, ja tämä puolestaan on käännöslaina saksan *feinfühlig*-adj:sta (1808), jota vastaavaa substantiivia *Feingefühl* 'hienotunteisuus' alettiin 1808 käyttää ranskan *tact*-subst:n korvikkeena sen sekundaarissa merkityksessä 'käytöksen tahdikkuus'. Tässä erikoistapauksessa meikäläisen merkityslainan pohjimmaisena lähteenä ei olekaan ranska, vaan saksalaisten oikeakielisyyssiemen uudisluomus noin puolentoista vuosisadan takaa.

Mainitsin, että *hieno*-sanan vaiheiden tarkastelu tarjoaa metodista mielenkiintoa. Kuten ehkä jo nyt esitetystäkin ilmenee, jos tutkija siitä seikasta että Agricola ja 1642-v:n Raamattu puhuvat »hienoista vaatteista» ja että kansanrunoudessa esiintyy yhdyssanatyypin »hienohelma», kiirehtisi päättelemään puheena olevan adjektiivimme nykyiset abstraktiset merkitykset omaperäisen kehityksen tuloksiksi, hän erehtyisi. Leksikologisessakin tutkimuksessa pätee vanha oivallus: se mikä on todennäköistä, ei läheskään aina ole totta.

3. *Hieno*-sanamme nyt puheena olleiden abstraktisten merkitysten vastakohtaa ilmaisee mm. **karkea**, jonka kuv. merkityksiä Nykysuomen sanakirja selittää adjektiiveilla 'hiematon, hienostumaton, epähieno, raaka, törkeä' («K. ja hiematon esiintyminen», «Käyttää k:aa kieltä», «Kirota k:sti», «Itsekkyuden karkeimpia ilmauksia»). Tässä en ryhdy tämän adjektiivin vaiheita yksityiskohtaisemmin käsittelemään. Totean vain lyhyesti, että nuo mainitut abstr. merkitykset ovat tuntemattomia paitsi murteille ja sukukielille vielä Lönnrotin sanakirjalle (1880) ja sen lisävihkole (1886) ja että ne ilmeisesti on saatu kieleemme vasta viime vuosisadan loppuneljänneksellä jäljittelemällä ruotsin *grov*-adj:a ('paksu, järeä, jyrävä', kuv. 'raaka, törkeä, sivistymätön'). Ruotsin sanalla on ollut tavan mukaan mallina saksa, jossa vastaavat käytännöt tavataan sanalla *grob*, ja tämä puolestaan on noudattanut ranskan *gros* ja *grossier*-adjektiivien esikuvaa. Toisin sanoen: *karkea*-sanamme abstrahoitumiskehitys on tapahtunut, kuten luonnollista onkin, rinnan sen vastakohtaa ilmaisevan *hieno*-adj:n kanssa ja sekin merkityslainateitse.

4. Suomen sanan **kunnia** selitti E. N. Setälä (FUF 13, v. 1913) vanhaksi germ. lainaksi originaalista **kunja* 'suku', jota esim. nykyruotsissa vastaavat *kön* 'suku, sukupuoli' ja *kyne* 'luonto, luonne, suku'; samaa sanuetta ovat germ. **kuningaz*, alk. 'suvun, so. ylhäisen suvun mies', saksan *Kind* 'lapsi' sekä latinan *genus* ja *natio*. Merkitystä 'kunnia' ei ole tavattu germaanisella taholla, ja nähtävästi siksi Y. H. Toivonen on SKES:ssa varustanut Setälän etymologian kysymysmerkillä. Omasta puolestani pidän sanamme germaanislähtöisyyttä varmana. Aarni Penttilä on jo v. 1929 (Vir. s. 314) osoittanut v:lta 1631 asiakirjamaininnan, jossa suomen sanaa *cunnia* ilmeisesti on käytetty merkityksessä 'suku'. Lisätukea Setälän selitys saa esim. Joensuun Karjalasta muistiinpannusta sananlaskusta, joka kuuluu: »Hiki on hevošen heimoa, vaahti varsan kunniata» (SS, hakusanoit. sananparret, s.v. kunnia); siinä on myös *heimo*, joka tavallisesti ja alkuaan tarkoittaa 'sukua', selvästi merkitsemässä 'kunniaa'. Kaikesta päättäen siis *kunnia*-sanana merkityksenkehitys 'suku' > 'kunnia' on tapahtunut vasta suomen kielessä. (Mainittakoon sivumennen, että vanhoja, nähtävästi omintakeisia 'kunnia'-käsitteen nimityksiä kielessämme ovat ainakin *auvo* ja *arvo*.) Mutta kuten germanisti Singer (Zeitschr. für d. Wortf. III 225, 1902) katsoo, että saksan *Ehre* 'kunnia' on eri merkityksiinsä saanut vaikutusta lat. *honus* (*honor*) ja ranskan *honneur*-sanoista, samoin on ilmeistä, että suomen germaanisperäinen mutta semanttisesti siis ehkä osittain omintakeinen *kunnia* on kirjakielimme alkuajoista lähtien omaksunut uusia merkitysvivahduksia ruotsin sanoista *ära*, *heder* ja *honnör*, saksan sanoista *Ehre* ja *Herrlichkeit* (nämä esim. Lutherilla vastaamassa seuraavia lat. ja kr. sanoja), latinan substantiiveista *honus* (*honor*) ja *gloria* sekä kreikan sanoista *dóksa* ja *timé* (ehkä myös sanasta *aksia*). Nykykielestä huomattakoon varsinkin lukuisat *kunnia*-alkuiset yhdyntäiset, esim. sellaiset kuin *kunniajäsen*, *-lahja*, *-maininta*, *-merkki*, *-nimi*, *-nosoitus*, *-palkinto*, *-portti*, *-sana*, *-sija*, *-vartio*, *-velka*, *-velvollisuus*, *-vieras*, *-virka*, joiden enimpien lähin merkitysvastine on ruotsissa ja jotka käsitteisällöltään ovat yleiseurooppalaisia.

Kunnia-sanana verbijohdos **kunnioittaa** ja sen synonyymi **kunnioid**a, **-sen** ovat tavallisia jo sekä Agricolalla että hänestä riippumatta syntyneessä samanaikaisessa ns. Westhin tekstissä, kumpikin johdos vastaamassa samaa merkitseviä kr. *doksázō* ja *timáo*, lat. *honorare* ja *glorificare*, saksan *ehren* ja *preisen* sekä ruotsin *hedhra* ja *prijsa* -verbejä. Siitä vakiintuneisuudesta päätellen, jota sekä Agricola että Westhin teksti osoittavat *kunnioittaa* ja *kunnioida* -verbien käyttelyssä, ne juontuvat — kuten tietysti muutenkin on syytä olettaa tällaisesta kristillisen kirkkokielen keskeisen käsitteen ilmauksesta — jo katolisen ajan suomesta. Siihen ne ilmeisesti on sepitetty luettelemiemme kreikan ja latinan, ehkä myös ruotsin sanojen mallin mukaan. Vertauksen vuoksi on syytä mainita, että Walde-Hofmannin etymol. sanakirja selittää lat. *glorifico*-sanana käännöslainaksi kreikan *doksázō*-verbistä ja lat. *honoro*-johdoksen samoin kr. *timáo*-verbin jäljitelmäksi. *Kunnioitsen*-johdos on, kuten tiedetään, nykyisin kokonaan vanhentunut; *kunnioittaa* tunnetaan vaikka harvinaisena jonkin verran murteissakin, mutta ilmeisesti kirkko- ja yleiskielestä saatuna lainana. Setälä tosin mainitsee (l. c.) Genetzin mukaan aunuksesta asti verbin *kunniivoitta* - 'beehren', mutta Genetz itse (TAK 63) on huomauttanut saaneensa sanan erästä E. I. Tiho- novin 1870 julkaisemasta karjalais-venäläisestä rukouskirjasta, mikä panee oletta- maan kirjan kääntäjän lainanneen verbin suomesta. Ilmeisesti aivan myöhäsyntyinen karj.-aun. *kunniivoija*-verbin merkitys on 'kestitä herkuilla', mikä on varmaan vaikutusta venäjän verbistä *тѣствоват* 'juhlia', joka on johdos subst:sta *тѣст* 'kun- nia' ja jota (Dalin mukaan) käytetään myös nautintoainein kestitsemällä kun- nioittamisesta.

5. Yksi 'kunnioittamisen' vastakohtana ilmauksista kielessämme on verbi **louka- ta**: NS abstr. 'käyttäytyä t. toimia jkn kunniaa t. arvoa alentavasti, jkn kunnialle t. arvolle käyvästi; menetellä (toista kohtaan) niin, että se herättää toisessa pahas- tumista, närkästymistä; menetellä toisen tunteiden, vakaumuksen tms. vastaisesti, haavoittaa' jne. Tällainen *loukata* ja vastaavan refl. **loukkaantua** -verbin kuv. käyttö näyttää esiintyvän varsinaisesti vasta 1700-luvulta lähtien (esim. virsik. 1712: mjeli *loukkaanduu* = 'blir förstött, förtörnad', Ganander; Jos hän on *loukannut* jongun kunnian; Andreas Elgfoth 1777), mutta huomiota herättää, että vielä Jus- leniuksen sanakirja (1745) mainitsee *loukata*-sanueelle vain konkreettisia 'kolhimi- sen, iskemisen, ruhjomisen' merkityksiä (*loukan* 'pulso, tango durius, saucio; stöter, sårar'). Agricola käytti tätä verbiä 'törmäämisen, vastaan syöksemisen, syöksymisen' merkityksissä sekä transitiivisena että intransitiivisena (tämä kahta- laisuus oli kr. ja lat. vastaavien verbien vaikutusta; esim. lat. *offendere* oli sekä transi- tiivinen että intransitiivinen). Esim: (Paavalin matkakertomuksessa II 390, Ap.t. 27:41) *coska me tulima ydhen Niemen tyge, nin he Hahden loukasit, ia Hahden kieula iei Carin päle lijckumat seisoman*; (II 389, Ap.t. 27:29) *pelkesit ette heiden piti loukaman iongun couan Carin päle*. Samoin ns. herra Martin maanlain suomen- noksessa (1500-luvun puolivälistä) esim. *loukaus* tarkoitti pölkyistä rakennettua loukkupydystä (94): taita miehen Eläiän tulla toisen miehen pydhyxen, sen ioca

wiritöxen wiritti eli *louckauxen* rakendi (alkut.: som snaro satte eller stocka lagde; Söderwall: *stocka* 'gillerstock').

Mutta 'törmäämisen, iske(yty)misen' tai 'kolhaisusta vahingoittumisen' merkitys on kysymyksessä silloinkin, kun Agr:lla *loukata*-verbi hänen alkukieltensä vastaavien sanojen mukaisesti esiintyy vertauksissa esim. seuraavaan tapaan: (Herra Sebaot on) yxi Caadhekiui, yxi Pahannoxen Callio... Paulaxi ia Langemisexi Jerusalemin Porgharille, nin ette moni henesse *louckauat*, langeuat, serkeuet, kiedhoittauat ia Fangitetaan (III 468, Jes. 8:14-; nyk.: 'Monet... kompastuvat'); *cosca sine siselle pajstat*, nijn mine ilman caiken *loukamisen* waellan (I 670, lat. alkut.:... *citra offensionem*); Mine rucolen ette mite mine tenepeiuen rickoin... iota [painovirhe pro: ioca] sinun silmes *loucka*, sen annaijsit andexi (I 679, lat. alkut.: *quod offenderit oculos tuos*); nijlle vskottomille... ombi se Kiui [= Kristus]... ydhexi *Louckamisen* Kiuxei, ia ydhexi Pahennoxen Callioxi (II 604, 1 Piet. 2:8; kr.: *lithos proskómmatos* kai pétra skándalou; lat.: *lapis offensionis* et *petra scandali*). — Tuollainen Raamatun kielessä runsaasti esiintyvä vertauskuullinen *loukata*-sanueen käyttö — huomattakoon, että siinä todella on kysymys vain asianomaisten käsitteenilmausten vertauksenomaisesta käytöstä eikä vielä mistään varsinaisesta merkityksenmuuttumisesta — on ilmeisesti aiheuttanut äsken luetteleman NS:n abstraktiset merkitykset, kuten on käynyt vastaavissa muidenkin nyky-Euroopan kielten sanoissa: ruotsin *stöta* 'iskeä, lyödä, satuttaa' ~ *bli stött över ngt* 'loukkaantua jstk' || saksan *stossen* 'työntää, sysätä, pökätä' ~ *sich stossen* 'loukkaantua, närkästyä' || ranskan *choquer* 'törmätä, iskeä, puskea' ~ 'loukata jkta, pahoittaa jkn mieltä' (tämä kuv. merkitys vasta 1500-luvulta lähtien). Sen sijaan latinan ja kreikan sanueiden vastaava kahtalaisuus on kehittynyt jo ennen kristinuskon ja raamatunkielen vaikutusta; vrt. lat. *offendere* 'iskeä, antaa tai saada kolaus' ~ 'loukata, herättää mielipahaa, loukkaantua, olla tyytymätön' (kuv. merkitykset jo 200-luvulla eKr. Enniuksella ja Plautuksella) || kr. *kóptō* mm. 'sysätä, iskeä, hakata', *proskóptō* 'törmätä, iskeä' ~ 'loukata, pahoittaa jnk mieli, loukkaantua, närkästyä, suuttua' (kuv. merkitykset jo 300-luvulta eKr.). Erityisesti UT:n vastaavan kuvakielisyyden voimakkuutta osoittaa tavallaan sekin, että kreikan *skándalon*, jonka aikaisempia merkityksiä olivat 'ansa, paula' ja 'loukkupyydyksen viritysvarpa', esiintyy UT:ssa vain merkityksessä 'pahennuksen aihe, loukkaus' ('Ärgernis, Veranlassung zum Sündigen', Benseler 1962).

Ims. *loukata*-peseyessä nuo abstr. merkitykset rajoittuvat pelkästään suomeen, mikä puolestaan todistaa niiden suht. myöhäisyyttä. Esim. karjala-aunuksessa, lyydiläismurteissa ja vepsässä käytetään 'loukkauksen' merkityksessä sm. *apea*-sanan sukuisia venäläisiä lainoja ja 'loukkaamisen' ilmauksina sen verbijohdoksia (karj. *abivoija*, lyyd. *abidoida* ja veps. *abiitta* yms.), virossa verbiä *haavata* 'loukata' (kuv.) jne. Viimeksi mainittuun vrt., että jo kl. latinassa *vulnerare* merkitsi myös henkistä loukkaamista ja että sitä linjaa kulkeekin toinen yleiseurooppalainen merkityslainasarja: ransk. *blessé*, engl. to *wound*, saks. *verletzen*, ruots. *såra* jne.

6. Sosiaalisen suhtautumisen ilmauksista keskeisimpiä on kielessämme nykyisin verbi **käyttäytyä**. NS määrittelee sen tarkoittavan »vaistomaisesta tai tahallisesti ulkonaisesta esiintymistavasta» puhuttaessa = 'esiintyä, menetellä, toimia': k. hyvin, huonosti, kauniisti, rumasti. Tämä refleksiiviverbi puuttuu vielä Renvallin sanakirjasta (1826), ja Lönnrotkin mainitsee sanan vain lyhyesti viittaamalla *käyttää*-artikkeliinsa. Koko vanhassa kirjasuomessa Agricolasta alkaen oli sen tilalla *käyttää itsensä*. Muutama esimerkki Agr:lta: *Mine keutin itzeni* quin he olisit olleet minun Ysteueni ia Welieni (III 258, Ps. 35: 14); *ette te cunnialisesta teiten keuteisitte* ninen wlconaisten cochtan (II 567, I Tess. 4: 12); *senielkin* quin me *kieuttim meiden* (III 729, Sak. 1: 6). Huomattakoon lisäksi sellainen refleksiivipronominiton *minen*-loppuisen deverbaalin käyttö kuin: *te oletta . . . culluet* minun *kieuttemisen* wanhasti Juttain tauoissa, *Quinga mine . . . Jumalan Seuracunda Wainosin* (II 521, Gal. 1: 13). Puhtaana teonnimisubst:na Agr:lla esiintyy joskus *käytys*: *Anna sinun auus . . . , ette me puchtas elemes, kieutyxes, ia menos . . . madhajsim* sinun *keluata* (I 708). Tähän perustuu myöhemmän kirjasuomen ja nykykielen **käytös** 'käyttäytyminen', josta refleksiivisyyden tunnus — kuvaavaa kyllä — myös kokonaan puuttuu. Ainakin kerran Agricolalla tavataan myös itäsuomalaistyyppinen refleksiivijohdos: *minun Sortajani . . . pite swreen häpien iouthuman, Senteden, ette he nijn tyhmest' kieuletet* (I 339, Jer. 20: 11). Tämä enimmille murteille outoa savolais-karjalaista refleksiivitaivutusta edellyttävä verbijohdos jäi pelkäksi hapaks legomenoniksi.

Nykymurteissa sekä *käyttäytyä* että *käyttää itsensä* ovat harvinaisia ja selvästi kirjaitai kirkkokielestä lainautuneita. Lähisukukielistä vain virossa tavataan suomen sanan vastine *käituda* 'käyttäytyä', mutta se on siellä nuori suomen mallin mukainen oppitekoinen uudisluomus. — On siis kaikki syy etsiä noille vanhan kirjakielen verbeille vieraita semanttisia malleja. Äsken mainitsemissani ja muissa niiden kaltaisissa Agr:n kielen tapauksissa esiintyi kreikassa mm. verbi *peripateō*, oik. 'kulkea ympäri, vaeltaa', latinassa mm. *ambulare*, Lutherin saksassa mm. *gehen* ja *wandeln*, 1500-luvun ruotsissa *gå* ja *wandra*. Tällaiset originaalit ovat saattaneet ohjata suomentajia *käydä*-verbin teettojohdokseen *käyttää*, joka puolestaan edellytti refleksiivistä taivutusta. Täten syntyi kuvalliseen, abstraktiseen merkitystehtävään selkeämpi ilmaus, kuin olisi ollut pelkkä intransitiivinen kantaverbi *käydä*. Toisissa yhteyksissä samojen vieraiden esikuvien vastineina kuitenkin vanhassa kirjasuomessa ovat yleisiä myös *vaeltaa*, *mennä* = *menettää* 'menetellä' (*menetellä* itse vasta 1700-luvulta alkaen). Ikään kuin vahingossa säilyneinä viittauksina noihin vieraisiin ei-refleksiivisiin esikuviin ovat Agricolan *käyttäminen* ja *käytys* 'käyttäytyminen' ja nykykielen *käytös* (jonka tietysti oikeastaan odottaisi merkitsevän 'käyttöä, käyttämistä'³).

³ Kuinka väkevä leksikaalinen voimatekijä *p e r i n n e* on kirjakielen elämässä, kuvastuu mainiosti tästä yhdestä tapauksesta. Kuviteltakoonpa vain, että 'käyttäytymistä' merkitsevä substantiivi vielä nykyisin sattuisi puuttumaan kielestämme ja esim. joku oikeakielisyysauktori teetti rohkenisi ehdottaa tähän tarkoitukseen uudissanana »käytös»: mokoman ehdokkaan hyväksytyksi ajaminen olisi tietysti yhtä mahdotonta, kuin jos johdosta *annos* yritettäisiin saada merkitsemään 'antautumista'.

Varsinkin kirjasuomen myöhempinä kausina (1800-luvulta alkaen) ovat *käyttää itsensä* ja *käyttäytyä* -refleksiivejä voineet olla elvyttämässä ja tukemassa myös sellaiset profaanikirjallisuuden vieraskieliset esikuvat kuin latinan *se gerere* 'käyttäytyä' (vrt. *negotium, bellum gerere* 'käydä kauppaa, sotaa'), ruotsin *föra sig* 'käyttäytyä' (vrt. *föra krig, vapen* 'käydä sotaa, käyttää asetta'), saksan *sich führen* 'käyttäytyä' (vrt. *Krieg führen* 'käydä sotaa').

Verrattuani muutamia kymmeniä Agricolan *käyttää itsensä* -tapauksia hänen tietävästi tuntemiinsa kreikkalaisiin, latalaisiin, saksalaisiin ja ruotsalaisiin esikuviiin olen saanut sen vaikutelman, että tämä refleksiivinen teettoverbi ei hänellä esiinny läheskään aina vain sellaisissa yhteyksissä, joissa mainitsemani laatuisset kr., lat., saks. tai ruotsalaiset verbit olisivat voineet ohjata suomennosta *käydä*-sanueeseen, vaan että tyyppi *käyttää itsensä* on hänelle muutenkin ollut jo käypä ja suhteellisen tutunomainen. Näin ollen tuntuu siltä, että tässäkin käännöslainatapauksessa Agricolalla on ollut takanaan ja tukenaan keskiaikaisen kirkkosuomen alulle panema perinne. Aivan saman vaikutelman saa Agricolan viljelemistä muista 'käyttäytymistä' merkitsevistä käännöslainailmauksista, nim. verbeistä *vaeltaa, mennä* ja *menettää itsensä*.

7. Nuorukainen merkitsee NS:n mukaan mm. 'nuorta, naimatonta miestä, sukupuoli kypsyyden saavuttanutta poikaa'. Tällaisenaan sanan tunki jo Agricola: norucainen (III 392, Ps. 119: 9; Luther 1545: ein Jüngling; ruots. KV: en yngling). Enimmäkseen Agr:lla kuitenkin esiintyy asu *nuorikainen*: noricainen (II 76, Mat. 19: 20; II 621, I Joh. 2: 13; kreikassa: neanískos, lat. adolescens; II 378, Ap. t. 23: 17; kr.: neanías). Jo sinänsä on epätodennäköistä, että suomessa olisi spontaanisti syntynyt *nuori*-adjektiivista pelkästään maskuliininen substantiivi tähän merkitykseen; vrt. esim. *pienokainen* = murt. *pienukainen* 'pieni lapsi, poika tai tyttö'. Murteittain vastaava johdos tarkoittaakin yhtä hyvin neitoa kuin nuorta miestä. Esim. Halikko *nuarukaine[n]* 'nuori, nuorehko, kehitysiässä oleva (myös tytöistä puh.)', Sakkola, Vpl. Pyhäjärvi *nuorukkaine* 'nuori ihminen, mies tai nainen'. Levikistä päättellen tällainenkin käytäntö on myöhäsyntyinen. Kansanrunoudessa sana näkyy esiintyvän enimmäkseen adj.:na: Neitokainen[,] ⁴nuorukainen, Tuota nyt sanon sinulle (Kalevala 25: 335), Sulhokainen[,] ⁴nuorukainen, Miehen kanta kaunokainen (Lönnrot 1837 KarP). Vankin kansanomaisen käyttö substantiivilla *nuorukainen* on lounaismurteissa, joissa *nuar[u]kaine[n]* merkitsee 'hiehoa' ja '(sonni)mullikkaa'. Agricolalla yleisimmin tavattava äänneasu *nuorikainen* on kansankielessä tuntematon, ja onkin luultavaa, että se on väärin normalistettu sisäheittoisesta lounaismurteisesta asusta *nuarkaine[n]*. Kun lisäksi otetaan huomioon, että puheena oleva johdos rajoittuu pelkästään suomen kieleen ja että sanastossamme kristillisen kirkkokielen alkuaikoina vallitsi tässä kohden termin puute, koska vanhastaan 'nuorta miestä' tarkoittanut

⁴ Lönnrotin tai jonkun myöhemmän julkaisijan sijoittama pilkku osoittaa hänen (luulakseni erheellisesti) käsittäneen, että *nuorukainen* näissä kohden olisi substantiivi.

subst. *ylkä* oli erikoistunut merkitsemään pelkästään 'sulhasta'⁵, on enemmän kuin todennäköistä, että *nuorukainen* 'nuori mies' on merkityslaina, joka on alkuaan lähteisinkin kirkkokielestä ja johon ovat suoraan tai välillisesti vaikuttaneet seuraavat, 'nuorta' merkitsevistä kantasanoista johtuneet ja genukseltaan pelkästään maskuliiniset vieraiden kielten sanat: ruotsin *ynpling* 'nuorukainen' (vrt. *ung* 'nuori'), saksan *Jüngling* 'nuorukainen, nuori mies' (*jung* 'nuori'), latinan *juvenis* mm. ja tav. 'nuorukainen', adjektiivina 'nuori', kreikan *neanias* = *neaniskos* 'nuorukainen, nuori mies' (vrt. *néos* 'nuori').

8. Neiti on uralilaiselta kaudelta juontuva 'tyttären' ja 'tytön' nimitys (kuten tunnettua, uralilaiset kielet eivät yleensä erota käsitteitä 'tytär' ja 'tyttö' sen paremmin kuin käsitteitä 'filius' ja 'puer'). Kun sana *tytär* (josta sitten suomessa johdettiin *tyttö*) lainautui kantasuomeen balttilaiselta taholta, niin *neiti* (johdoksineen: *neito*, *neitinen*, *neitsyt*) yleisesti — ei kuitenkaan kaikkialla itämerensuomessa — erikoistui merkitykseen 'naimaikäinen tyttö'. Kansanrunoudessa *neiti* (*e*-vartaloinena) sai osittain arkisuudesta poikkeavaa tyyliä esiintyessään monissa myyttillisten olentojen nimissä (»Simasuu Tapion neiti» VR 7: 5 n:o 3296, »Katajatar, neiti kaunis» 7: 5 n:o 3852, »Utu tyttö, terhen neiti» 1: 4 n:o 1270), mikä melioratiivinen piirre lienee Kalevalan välityksellä ulottunut yleiskieleenkin. Mutta sanan sosiaalinen arvo nousi vasta 1800-luvun loppukymmeninä, sitä mukaa kuin *neiti*, vähitellen yksinomaisesti *i*-vartaloinena johdoksena — vielä Lönnrot tunsikin sanakirjassaan vain *e*-vartaloinen taivutuksen — alkoi korvata lainasanoja *fröökkinä*, *ryökkinä* ja *mamselli*, *mamselli* (sekä jälkimmäisten vastineena jonkin verran käytännössä ollutta *neitsyt*-johdosta). Europaeus selitti vielä 1852—53, että ruotsin *fröken* = 'ryökkinä, neitsyt, neitinen', ja Eurén 1860, että *neiti* (gen. *neiden*) = ruotsin 'flicka' (= *neito*).

Ruotsin *fröken*, joka on laina kas. deminutiivista *vrouken* 'prinsessa, ylhäinen nuori nainen', tarkoitti 1500-luvulla ja 1600-luvun alkupuolella vain 'naimatonta prinsessaa'. Kuningatar Kristiinan arvonimiä oli »Fröken utöfwer Ingermanland», mikä 1642-vuoden raamatunsuomennoksen alkulehdellä käännettiin »Frökinä Ingerin maalla». 1700-luvulla *fröken*-titteliä käytettiin ylempien ja vähitellen myös alemman aateliston tyttärinä. 1800-l:n alkupuoliskolla se alkoi esiintyä myös ylempien aatellittomien virkamiesten tyttärinä puhuttaessa, mutta yleisemmäksi titteliksi se tuli vasta 1870-l:lta lähtien *mamsell*-sanana jälkeen. — Saksan *Fräulein* (kys. *vrouwelĭn*, deminutiivi sanasta *vrouwe* 'herratari') lähti liikkeelle 1100-luvulla yläsaksalaisista hoveista; sen merkitys 'ylhäissäätyinen neito' säilyi 1820-l:lle asti. 1800-luvulla *Fräulein* syrjäytti oikeakielisyyksiä vaikutuksesta siihenastiset tittelit *Mamsell* ja *Demoiselle*. — Ranskan *demoiselle* (< rlat. **dominicella*) -sanana merkitys oli 1700-l:lle asti 'fille noble', 1800-l:lla se tarkoitti enää vain 'fille d'une certaine condition'; nykyisin *demoiselle* on tyyliarvoltaan rahvaanomaisen (paitsi eräissä sanaliitoissa, esim. puhuttelusanassa *mademoiselle*).

⁵ Vrt. IpK *äl'ge* 'poika'. Eri sana lienee *yrkä* 'nuorukainen, mies; sulhanen'; vrt. tšer. *e-rya* 'poika'.

Havaitsemme siis, että suomen kieli on joutunut kaukasiin kosketuksiin tuon naimattomien naisten tittelien yleiseurooppalaisen muuntumisprosessin kanssa vasta aivan sen viimeisessä vaiheessa 1800-luvun lopulla, vieläpä sillä merkkillisellä tavalla, että kun ruotsin *fröken* ja sen esikuvatermit saksassa ja ranskassa ovat vuosisatojen kuluessa jatkuvasti kärsineet tyyllillis-sosiaalisen inflaation seurauksia, meillä ikivanha 'tytön' nimitys *neiti* on kaikessa demokraattisuudessaankin päinvastoin päässyt osalliseksi sosiaalisesta arvonnoususta: suomen kielen *neiti* on nykyisin hienompi sana kuin sata vuotta sitten.

*

Sellaisista edellä käsitellyistä tapauksista kuin *kunnioittaa* ja *käyttää itsensä* 'käyt-täytyä' havaitaan siis — toistettakoon se lopuksi vielä —, että käännöslainatutkimus joskus tarjoaa välillisen keinon valaista Agricolaan varhaisemman kirkkosuomen sanastoa.

Sur quelques calques linguistiques du vocabulaire social finnois

par LAURI HAKULINEN

1. — Selon Rapola (Sanojemme ensiesiintymiä, pp. 47, 22), *kohtelias* 'poli, civil, prévenant' n'apparut pour la première fois dans la littérature qu'en 1847. C'est un dérivé du verbe *kohdella*, dont la signification actuelle est 'traiter', mais qui, encore au XVIIIe siècle, avait, sous sa forme fréquentative, le même sens que son verbe radical *kohdata*, soit 'rencontrer, venir à la rencontre de'. Comme le verbe suédois *bemöta* 'rencontrer', avait dès ce moment-là le sens de 'traiter', le finnois *kohdella* avait pris lui aussi cette même signification figurée. Parallèlement, l'adjectif suédois *tillmötesgående*, qui signifiait à l'origine 'rencontrant', ayant aussi pris le sens de 'favorable, prévenant, courtois', du verbe *kohdella* »rencontrer» — sur la base d'exemples morphologiques comme *antelias* 'généreux' (cf. *antaa* 'donner', forme fréquentative *annella*) — dérivait l'adjectif *kohtelias*, dont la signification originelle était donc 'rencontrant', mais pour lequel ne fut retenu que le seul sens de 'poli, civil, prévenant'. L'utilisation figurée de ces mots suédois prit modèle sur celle des mots allemands *begegnen* 'rencontrer, traiter', *entgegenkommend* et *zuorkommend* qui, signifiant d'abord 'rencontrant', devinrent ensuite 'poli, civil'; l'allemand, pour sa part, avait imité le participe présent français *prévenant*, à l'origine 'qui devance', qui, dès le XVIe siècle, avait aussi pris le sens de 'favorable, poli', etc. (Dauzat, Dict. étym. de la langue française).

2. — *Hieno*, qui, selon les témoignages fournis par les patois et les langues apparentées, signifiait à l'origine »mince, svelte, petit, menu, fin» n'a pris dans la langue littéraire

sa signification figurée de 'élégant, plein de goût, cultivé, évolué, fin, gracieux, conforme à la mode', etc., que dans la seconde moitié du XIXe siècle. Ceci s'est fait conformément à l'usage général européen qui, par l'intermédiaire du suédois et de l'allemand, emprunta à l'adjectif français *fin*.

Dès 1548, Mikael Agricola avait certes ainsi traduit une phrase du Nouveau Testament: »Tahdoittako te nähdä Inhimiste, *Hienoinn* waattein puietettun?» (Agricola II, 185, Luc 7: 25 — traduction actuelle en français: »Qu'êtes-vous allés voir? Un homme vêtu d'habits précieux?»). Ici, le sens de l'adjectif *hieno* est en pratique presque 'fastueux, précieux', mais il faut se rappeler que dans le texte original grec l'adjectif était *malakós*, dans le latin de la Vulgate *mollis*, dans la traduction allemande de Luther *weich*, et dans la Bible suédoise, dite de Gustaf Vasa (1540—41) *len*, mots qui tous signifient 'mou'. Etant donné que *hieno*, dans les patois du sud ouest, sur lesquels se basait en général la langue d'Agricola, signifie toujours entre autres 'mou', il est évident que c'est là le sens utilisé. Dans le Kalevala et dans la poésie populaire, on rencontre parfois le mot composé *hienohelma* 'jeune fille', qui, à l'origine signifiait une 'personne dont l'ourlet de la jupe est fait d'un tissu mince'. Comme les textiles minces étaient, dans les conditions primitives d'alors, techniquement rares et chers, *hieno*, dans un tel contexte, a pris spontanément la signification d' 'extra-fin, super-fin'. Mais ce n'est pas de ce mot composé, d'ailleurs rare dans la poésie populaire, que viennent les signifi-

cations mentionnées ci-dessus de la langue finnoise courante actuelle, bien que ce mot du Kalevala ait sans doute contribué à la propagation des sens européens généraux dans le finnois littéraire. — Le dérivé verbal *hienostua* a été créé pour correspondre au suédois *förfinas* et à l'allemand *sich verfeinern* qui, à leur tour, ont eu pour modèle le verbe français *s'affiner*. Par contre, le mot composé *hienotunteinen* (-*tuntoinen* 1899) a eu pour modèle le suédois *finkänslig*, qui est une traduction de l'adjectif allemand *feinfühlig*. Ce mot a été créé en Allemagne par des puristes pour correspondre au substantif *Feingefühl*, créé en 1808 pour remplacer le mot français *tact* dans le sens de 'discrétion de conduite'.

3. — *Karkea*, qui signifie en fait 'rêche, rude, rugueux', ne s'est développé que dans la seconde moitié du XIXe siècle, parallèlement aux significations figurées de l'adjectif *hieno* pour exprimer le sens de leur antonyme 'vulgaire, indélicat'. Le modèle en a d'abord été le suédois *grov*, cf. l'allemand *grob* et le français *gros*, *grossier* et leur utilisation abstraite identique.

4. — *Kunnia* 'honneur, gloire' est un emprunt à l'ancien germanique (Setälä FUF 13, 1913) dont la signification originale 'famille, origine, provenance' n'a pris son sens actuel qu'en finnois. Les nombreuses nuances de signification de ce mot ont été influencées depuis le XVIe siècle par les mots suédois *ära* et *heder*, les mots allemands *Ehre* et *Herrlichkeit*, les mots latins *honor* et *gloria* et les mots grecs *dóksa* et *timé*. Le dérivé verbal *kunnoittaa* existait déjà avant Agricola, dans le finnois utilisé par l'Eglise, pour correspondre aux synonymes des autres langues: en grec *doksázō* et *timázō*, en latin *honorare* et *glorificare*, en allemand *ehren* et *preisen*, en suédois *hedra* et *prijsa*.

5. — L'antonyme de «*kunnoittaa*», le verbe *loukata*, dont la forme réfléchie est *loukkaantua*, veut dire à l'origine 'heurter, frapper'. En particulier, les verbes du Nouveau Testament, *proskóptō* en grec et *offendere* en latin, qui, avant J. C., avaient aussi le sens figuré de 'offenser, blesser, choquer', ont donné aux verbes correspondants des langues européennes actuelles le même sens abstrait: en français *choquer* (à partir du XVIe siècle), en allemand *sich stossen*, en suédois *bli stött*, et en conséquence en finnois *loukata*. Les verbes grec et latin sont en même temps transitifs et intransitifs et, sous leur influence, le verbe finnois *loukata* l'est aussi devenu chez Agricola. Le verbe intransitif *loukkaantua* n'est apparu qu'au XVIIIe siècle.

6. — A la place du verbe réfléchi *käyttäytyä*, 'se conduire, se comporter', qui se rencontre depuis la seconde moitié du XIXe siècle, on employait, dans l'ancien finnois

littéraire, *käyttää itsensä*. Chez Agricola, on rencontre les formes substantivées *käyttämisen* = *käytys* 'conduite, allure, attitude', auxquelles il manque donc les caractéristiques du sens réfléchi; sur *käytys* se base le mot actuel *käytös*, avec la même signification et dont le sens réfléchi est exceptionnel et à l'origine grammaticalement faux. L'expression *käyttää itsensä* est née, d'après l'auteur de cet article, bien avant les temps d'Agricola, avec pour modèles des verbes ayant la même signification que *käydä*, comme *peripateō* en grec, *ambulare* en latin, *gehen* et *wandeln* en allemand, *gå* et *wandra* en suédois, et que l'on rencontre dans ce sens dans de nombreux passages de la Bible. Plus tard, à partir du XIXe siècle, les verbes *käyttää itsensä* et *käyttäytyä* ont pu être ranimés et soutenus par leurs synonymes latin *se gerere*, suédois *föra sig* et allemand *sich führen*.

7. — *Nuurukainen* signifie en patois aussi bien 'demoiselle' et 'jeune homme, garçon' que par endroits 'génisse, taurillon' ou, sous forme d'adjectif diminutif, 'jeune'. La signification actuelle et uniquement masculine du mot 'jeune homme non marié, garçon sexuellement mûr' vient de l'influence des langues étrangères, cf. le suédois *yingling*, l'allemand *Jüngling*, le latin *juvenis*, le grec *neanias*, *neaniskos*, et existait déjà dans l'ancien finnois biblique. L'adaptation de cet emprunt de signification a été rendue nécessaire par le fait que l'ancienne appellation finnoise *ylkä* pour 'jeune homme' s'était spécialisée dans le sens de 'fiancé' uniquement.

8. — Le mot *neiti* (génitif *neiden*) signifie, depuis la langue mère ouralienne, aussi bien 'filia', que 'puella'. Après que le finnois eut emprunté à la langue balte le mot *tytär* 'filia', et que son dérivé *tyttö* eut pris plus tard le sens de 'puella', le mot *neiti* en finnois se spécialisa dans le sens de 'jeune fille à marier'. Vers la fin du XIXe siècle, *neiti* (génitif *neidin*) connut une ascension stylistique, sous l'influence du substantif suédois *fröken*, et se développa pour devenir finalement une appellation polie de 'jeune femme non mariée'. Cette évolution a pu être accentuée encore par le fait que le mot *neiti* (génitif *neiden*) avait, sous l'influence du Kalevala, pris une tonalité améliorative, puisqu'il désignait dans ces poèmes plusieurs déesses de la Mythologie.

*

Les cas des verbes *kunnoittaa* et *käyttää itsensä* révèlent que les études sur les calques linguistiques peuvent apporter de nouvelles lumières sur le vocabulaire finnois utilisé par l'Eglise avant Agricola, pour lequel nous ne disposons pas de véritables documents écrits.